

XALQARO MIGRATSIYA JARAYONLARI VA ULARNING DAVLATLAR IQTISODIYOTIDAGI AHAMIYATI

Abdullayeva Gulhayot Shuhratovna.
Toshkent Oriental universiteti,
katta o'qituvchisi

https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss1/a21

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro migratsiya jarayonlari va ularni davlatlar iqtisodiyotidagi ahamiyati o'rganildi. Dunyo bo'yicha mehnat migrantlari tomonidan amalga oshirilgan pul o'tkazmalarini "qabul qiluvchi" va "jo'natuvchi" eng yetakchi o'ntalik davlatlar statistikasi keltirilgan. Migratsiya jarayonlarining har ikkala tomon davlatlarga iqtisodiy ta'siri tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: Xalqaro migratsiya, migrant, tendensiya, immigrant, emigrant, yalpi ichki mahsulot, eksport.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ЭКОНОМИКЕ СТРАН

Абдуллаева Гулхайёт Шухратовна
Ташкентский Ориентал университет,
старший преподаватель

Аннотация. В данной статье были изучены международные миграционные процессы и их значение в экономике стран. Представлена статистика десяти крупнейших стран, «получающих» и «отправляющих» денежные переводы трудовых мигрантов по всему миру. Проанализировано экономическое влияние миграционных процессов на обе страны.

Ключевые слова: международная миграция, мигрант, тренд, иммигрант, эмигрант, валовой внутренний продукт, экспорт.

INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE ECONOMY OF COUNTRIES

Abdullayeva Gulkhayot Shukhratovna
Tashkent Oriental University, senior teacher

Abstract. In this article, international migration processes and their importance in the economy of countries were studied. Statistics of the top ten countries "receiving" and "sending" remittances made by labor migrants around the world are presented. The economic impact of migration processes on both countries was analyzed.

Keywords: International migration, migrant, trend, immigrant, emigrant, gross domestic product, export.

Kirish. Inson migratsiyasi butun dunyo bo'ylab deyarli har bir jamiyatga taalluqli azaliy faoliyat hisoblanadi, ammo u turli yo'llar bilan o'zgarib bormoqda. Ko'lam, yo'nalish, demografiya va chastotadagi o'zgarishlarni o'rganishimiz jarayonida migratsiya qanday rivojlanayotganini bevosita kuzatish mumkin. Ushbu atama mehnat qiluvchi migrantlar kabi yuridik jihatdan aniq ta'riflangan bir qator yuridik insonlar toifasini; noqonuniy olib kiriladigan migrantlar, aniq harakatlanish turlari qonun bilan belgilangan shaxslarni, shuningdek maqomi yoki harakatlanish vositalari xalqaro huquqda aniq belgilanmagan shaxslar, masalan, chet ellik talabalarni nazarda tutadi[1]. Migratsiya ma'lumotlarini to'plash uchun Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqtisodiy va Ijtimoiy Ishlar Departamenti "odatdagi yashash mamlakatini o'zgartirgan har qanday

shaxs"ni "xalqaro migrant" deb ta'riflaydi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'rifi "dam olish, do'stlar va qarindoshlarnikiga tashrif, biznes, tibbiy muolajalar va diniy ziyorat" tufayli yuzaga kelgan migratsiyani istisno qiladi [1].

Hozirgi zamon migratsiyasining sabablari xilma-xil va murakkab bo'lib, ularning orasidan birlamchilari sifatida – iqtisodiy va ijtimoiy sabablarni ko'rsatish mumkin. Bu ikkala sabab bir-biri bilan shu darajada bog'lanib ketganki, ko'pincha ularni bir-biridan ajratish qiyin va shu bois ijtimoiy-iqtisodiy sabablar haqida gapirish o'rinli bo'ladi.

Hozirgi migratsiyaning asosiy omillariga quyidagilar kiradi:

- *iqtisodiy omillar* – ish haqining darajasi, ish borligi;

- *ijtimoiy omillar* – sogʻliq, hayotiy kuch, oilaviy munosabatlar, bolalar;

- *diniy va etnik omillar* – biror halqqa mansublik, diniy eʼtiqod;

- *tabiiy omillar* – ob-havo, iqlim, ekologik sharoit;

- *maʼmuriy omillar* – migratsiya siyosati, migratsiyani nazorat qilish.

Migratsiyaning sabablari ham "itaruvchi", ham "tortuvchi" boʻlishi mumkin. "Itaruvchi" sabablar donor mamlakatlarda amal qiladi yaʼni:

- iqtisodiy sabablar – ishsiz qolish va ish topish imkoniyati yoʻqligi, ish haqi darajasining pastligi;

- ijtimoiy sabablar – hayotda istiqbollar boʻlmasligi, taʼlim olish imkoniyati yoʻqligi, kriminogen vaziyatning yomonlashishi, inson oʻzini xavfsiz sezmasligi;

- *etnik-diniy sabablar*- etnik, irqiy yoki diniy mansubligi boʻyicha kamsitish, etnoslar orasidagi ixtiloflar, "etnik tozalashlar";

- *maʼmuriy-siyosiy sabablar* – siyosiy qarashlar uchun taʼqib qilinishi, deportatsiya qilish;

- *tabiiy sabablar* – tabiiy ofatlar, ekologik vaziyat va iqlim sharoitining yomonlashuvi;

"Tortuvchi" sabablar qabul qiluvchi mamlakatlarda boʻlib unga quyidagilarni keltirish mumkin:

- *iqtisodiy sabablar* – ish topish mumkinligi, ish haqi darajasi yuqoriligi, rivojlangan infratuzil-madan foydalanish imkoniyati borligi;

- *ijtimoiy sabablar* – oʻqishga kirish imkoniyati borligi, oila aʼzolari, qarindoshlari borligi;

- *etnik-diniy sabablar* – din erkinligi, etnik va diniy xilma-xillik siyosati;

- *maʼmuriy-siyosiy sabablar* – migrantlarni jalb qilish dasturlari;

- *tabiiy sabablar* – iqlim qulayligi, ekologik sharoit yaxshiligi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Zamonaviy aholi migratsiyasini oʻrganishda mahalliy va xorijiy ilmiy maktablar oʻrtasida sezilarli farqlar mavjud. Ularning har biri oʻziga xos xususiyatlarga va tarixiy kontekstga ega. 1946 yilda American Sociological Review jurnalida Britaniyalik geograf va statistik olim Ernst Georg Ravenshteyn "Odamlarni shaharlararo harakati" maqolasini nashr etdi. U masofaning shaharlar orasidagi migratsiyaga taʼsirini oʻrganib chiqdi [4]. Olim bunday migratsiyalarni eng kam harakat yoki eng kam qarshilik tamoyili bilan tushuntirishga harakat qildi. Bu tamoyil shundan iboratki, odamlar natijalarga erishishda doimo ulardan eng kam kuch talab qiladigan harakatlarni tanlaydilar.

Aholi migratsiyasi nazariyasini oʻrganishga amerikalik sotsiolog Everett S.Li katta hissa

qoʻshdi. 1966 yilda "Migratsiya nazariyasi" maqolasida u Ravenshteyn nazariyasini itaruvchi va tortuvchi omillariga eʼtibor qaratgan holda qayta ishlab chiqdi [5].

Amerikalik iqtisodchilar Jon Xarris va Maykl Todaro ham migratsiya masalalariga ustuvor ahamiyat berishgan. Ularning ishlari 1970 yilda American Economic Review jurnalida chop etilgan "Migratsiya, ishsizlik va taraqqiyot va ikki sektorli tahlil" maqolasida chop etilgan [6].

Migratsiyani oʻrgangan yana bir olim - Amerikalik sotsiolog Samuel Stofferdir, uning fikricha, oraliq masofa va aholi ular orasidagi migratsiya oqimini belgilovchi asosiy omil emas [7].

Nobel mukofoti sovrindori, qishloq va shahar sektorlarini ajratishni nazarda tutuvchi ikki sektorli iqtisodiy model muallifi Uilyam Artur Lyuisni ham alohida taʼkidlash joiz. Ushbu modelda muallif uchinchi dunyo mamlakatlarida ishlab chiqarish va bandlik oʻsishi fonida qishloqlardan shaharga migratsiyaga alohida eʼtibor bergan [8].

Amerikalik sotsiolog Saskia Sassen globallashuv, urbanizm va xalqaro migratsiyaning taniqli tadqiqotchisi hisoblanib, "global shahar" atamasi va bir qancha kitoblar muallifidir. Sassen oʻzining "Mehnat va kapitalning harakatchanligi" kitobida rivojlanayotgan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar faqat emigratsiyaning koʻpayishiga yordam beradi, deb taʼkidlaydi [9].

Globallashuv jarayonining migratsiyaga taʼsiri esa nazariyotchilar Stefan Kasls va Mark Millerning "Migratsiya davri" kitobida batafsil bayon etilgan [10].

Tadqiqot metodlogiyasi. Migratsiya jarayonlari va ularning muammolarini hal qilish haqidagi ilmiy tadqiqotlar bilan tanishish, statistik maʼlumotlarni oʻrganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraktsiyalash, maʼlumotni guruhlash, analiz va sintez usullaridan keng foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Mavjud soʻnggi hisob-kitoblarga koʻra, 2019-yilda dunyo boʻylab qariyb 169 million mehnat muhojirlari boʻlgan, bu (oʻsha paytdagi) 272 million xalqaro muhojirlar zaxirasining qariyb uchdan ikki qismini (62%) tashkil etgan [2]. Shuni taʼkidlash kerakki, bu hisob-kitoblar xalqaro mehnat migratsiyasiga koʻp jihatdan taʼsir koʻrsatgan COVID-19 dan oldinroq boʻlgan, shuning uchun u kelajakda COVID-19 taʼsirini baholash mumkin boʻlgan etalonni taqdim etadi desak mubolagʻa boʻlmaydi. Xalqaro miqyosdagi global aholi soni bilan solishtirganda 15 yosh va undan katta deb hisoblangan mehnatga layoqatli yoshdagi migrantlar (245,6 million) – mehnat migrantlari 68,8 foizni tashkil qiladi.

2019-yilda mehnat muhojirlarining 67 foizi yuqori daromadli mamlakatlarda istiqomat qilgan, bu esa 113,9 million kishini tashkil etgan. Qo'shimcha 49 million mehnat muhojirlari (29%) o'rtacha daromadli mamlakatlarda, 6,1 million (3,6%) esa kam daromadli mamlakatlarda istiqomat qilgan. Muhojirlar moliya sohasiga o'z hissasini qo'shib, soliqlarni to'laydilar va daromadlarining taxminan 85 foizini qabul qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotiga kiritadilar. Qolgan 15 foiz daromadlari pul o'tkazmalari orqali o'z yurtlariga yuboriladi [3]. So'nggi yillarda muhojirlar tomonidan o'z davlatlariga o'tkazilgan pul o'tkazmalari 2000-yilda 128 milliard dollar bo'lgan bo'lsa, 2019-yilga kelib 719 milliard dollargacha ko'tarilgan.

2020-yilda COVID-19 pandemiyasi natijasida jahon miqyosida pul o'tkazmalarida biroz pasayish kuzatilgan (2,4 foiz), 702 milliard AQSh dollari. Bu ko'rsatkich 2019-yilda 719 milliard AQSH dollari tashkil qilgan va 2020 yilgacha ketma-ket uch yil o'sish kuzatilgan edi: 2016-yildan 2019 yilgacha global (ichkariga) pul o'tkazmalari o'qimi taxminan 7,2 foizga, 2016-yilda 597

milliard dollardan, 2017-yilda 640 milliard dollargacha, ya'ni 8.4 foizga oshdi.

2017-yildan 2018 yilgacha 640 milliard dollardan 694 milliard dollargacha va 2018-yildan 2019 yilgacha 694 milliard dollardan 719 milliard dollargacha 3,6 foiz o'sishni tashkil etdi. Ushbu tendentsiyaga mos ravishda, 2016 yildan 2018 yilgacha bo'lgan ijobiy tendensiyadan so'ng 2020 yilda past va o'rta daromadli mamlakatlarga pul o'tkazmalari sezilarli darajada kamaydi.

2020-yilda Hindiston, Xitoy, Meksika, Filippin va Misr pul o'tkazmalari bo'yicha eng yaxshi beshlikka kirgan bo'lib, Hindiston va Xitoyda ichki pul o'tkazmalarining umumiy miqdori har bir mamlakat uchun 59 milliard AQSh dollaridan oshdi (1-jadval). G7 mamlakatlari Fransiya va Germaniya 2005 yildan beri 2020 yilda ham dunyo miqyosida qabul qiluvchi mamlakatlarning birinchi 10 taligida qolishdi (2-jadval). Biroq, pul o'tkazmalarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushiga ko'ra pul o'tkazmalarini oluvchi mamlakatlarning birinchi beshligiga Tonga (35,2%), Qirg'iziston (33,6%), Tojikiston (31%), Gaiti (30,7%) va Nepal (28%) kiradi.

1-jadval

Pul o'tkazmalarini qabul qiluvchi yetakchi mamlakatlar, mlrd. doll, 2005-2020-yillar (mlrd. AQSh doll.)

Pul o'tkazmalarini qabul qiluvchi yetakchi davlatlar							
2005		2010		2015		2020	
Xitoy	23.63	Hindiston	53.48	Hindiston	68.91	Hindiston	83.15
Meksika	22.74	Xitoy	52.46	Xitoy	63.94	Xitoy	59.51
Hindiston	22.13	Meksika	22.08	Filippin	29.80	Meksika	42.88
Nigeriya	14.64	Filippin	21.56	Meksika	26.23	Filippin	34.91
Fransiya	14.21	Fransiya	19.90	Fransiya	24.07	Misr	29.60
Filippin	13.73	Nigeriya	19.74	Nigeriya	20.63	Pokiston	26.11
Belgiya	6.88	Germaniya	12.79	Pokiston	19.31	Fransiya	24.48
Germaniya	6.86	Misr	12.45	Misr	18.33	Bangladesh	21.75
Ispaniya	6,66	Belgiya	10.99	Germaniya	15.58	Germaniya	17.90
Polsha	6,47	Bangladesh	10,85	Bangladesh	15.30	Nigeriya	17.21

Manba: jahon migratsiya hisoboti (IOM), 2022.

Hozirda 29 ta davlat (177 ta davlatdan ma'lum qilingan) pul o'tkazmalarining YaIMga nisbati 10 foizdan yuqori. Ko'pgina davlatlar 2020-yilda 2019-yildagi kabi darajani saqlab qolgan bo'lsa-da, Livanda YaIM ulushi 2020-yilda yalpi ichki mahsulotning keskin pasayishi tufayli uch barobarga oshdi. Aksincha, Gaiti pul o'tkazmalari iqtisodiyoti mahalliy valyutalardan foydalanish cheklanganligi sababli yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ikki barobarga kamaydi. Pul o'tkazmalariga jiddiy bog'liqlik qabul qiluvchi mamlakatda qaramlik madaniyatini rivojlantirishi mumkin, bu esa ishchi kuchi ishtirokini kamaytirishi va iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin [3]. Pul o'tkazmalariga haddan tashqari ko'p qaramlik iqtisodiyotni pul o'tkazmalari tushumidagi keskin o'zgarishlarga nisbatan zaifroq qiladi.

sodiyotni pul o'tkazmalari tushumidagi keskin o'zgarishlarga nisbatan zaifroq qiladi.

Yuqori daromadli mamlakatlar deyarli har doim xalqaro pul o'tkazmalarining asosiy manbai hisoblanadi. O'n yillar davomida Qo'shma Shtatlar pul o'tkazmalari jo'natuvchi davlatlar orasida birinchi o'rinni egallab kelmoqda, jumladan 2020 yilda jami 68 milliard AQSh dollari miqdorida, undan keyin Birlashgan Arab Amirliklari (43,24 milliard dollar), Saudiya Arabistoni (34,60 milliard dollar) va Shveysariya (27,96 milliard dollar). 2019 va 2020 yillarda pul o'tkazmalari bo'yicha beshinchi o'rinni Germaniya egalladi (jami pul o'tkazmalari mos ravishda 23,94 va 22,02 milliard dollarni tashkil etdi) (2-jadval).

Pul o'tkazmalarini jo'natuvchi yetakchi mamlakatlar, mlrd. doll, 2005-2020-yillar
(mlrd. AQSh doll.)

Pul o'tkazmalarini jo'natuvchi yetakchi davlatlar							
2005		2010		2015		2020	
AQSh	47,75	AQSh	50.53	AQSh	68.91	AQSh	68.00
Saudiya Arabistoni	14,30	Saudiya Arabistoni	27.07	Birlashgan Arab amirliklari	63.94	Birlashgan Arab amirliklari	43.24
Germaniya	12.71	Rossiya	21.45	Saudiya Arabistoni	29.80	Saudiya Arabistoni	34.60
Shvetsariya	10.86	Shveytsariya	18.51	Shvetsariya	26.23	Shvetsariya	27.96
Buyuk Britaniya	9.64	Germaniya	14.68	Rossiya	24.07	Germaniya	22.02
Fransiya	9.47	Italiya	12.88	Germaniya	20.63	Xitoy	18.12
Korea	6.90	Fransiya	12.03	Quvayt	19.31	Rossiya	16.89
Rossiya	6.83	Quvayt	11.86	Fransiya	18.33	Fransiya	15.04
Lyuksemburg	6,74	Lyuksemburg	10.66	Qatar	15.58	Lyuksemburg	14.20
Malayziya	5.68	Birlashgan Arab amirliklari	10.57	Lyuksemburg	15.30	Niderlandiya	13.92

Manba: Jahon migratsiya hisoboti (IOM), 2022.

Xitoy pul o'tkazmalarini qabul qiluvchi mamlakat sifatidagi roli bilan bir qatorda, pul o'tkazmalarini jo'natuvchi yetakchi mamlakatlar qatoridan ham o'rin egallagan. 2016 yilda 20,29 milliard AQSh dollari va 2017 yilda 16,18 milliard AQSh dollari pul o'tkazmalarini amalga oshirilgan [2].

2020-yil davomida dunyo bo'ylab ko'plab tahlilchilar COVID-19ning xalqaro pul o'tkazmalariga migratsiya va harakatchanlik ta'sirini tushunish uchun so'nggi ma'lumotlar va tahlillarni diqqat bilan kuzatib borishdi. 2020-yil davomida bir qancha mamlakatlardan pul o'tkazmalari ma'lumotlari Jahon bankining global miqyosda pul o'tkazmalari hajmining sezilarli darajada pasayishi haqidagi prognozlarini rad etdi. Ba'zi mamlakatlar 2020-yil o'rtalaridan keyin oylik rekord darajadagi daromadlarni e'lon qildi. Jahon bankining 2021-yil may oyidagi hisobotiga ko'ra, pul o'tkazmalari oqimi COVID-19 inqirozi davrida barqaror bo'lgan. 2020-yilda rasman qayd etilgan pul o'tkazmalari oqimi 702 milliard AQSh dollarini tashkil etdi, bu 2019-yilda ko'rsatilgan 719 milliard dollardan atigi 2,4 foizga kamdir.

BMT metodologiyasiga ko'ra, yuqori malakali migrantlar toifasiga ilmiy xodimlar, muhandislar, shifokorlar va boshqalar kiradi. AQShda 80 yillarda chet elliklarning ulushi muhandislar orasida 10%, shifokorlar orasida 24% ni tashkil etgan; AQSh milliy fanlar akademiyasi a'zolarining 23% i va Nobel mukofoti sovrindorlarining 33% i AQSh immigranlaridir.

Xulosa va tavsiyalar. Eksport qiluvchi davlatlar uchun ijobiy nuqta shundaki, emigrantlar o'z vatanlariga qaytganlarida, ular ko'pincha ancha yuqori malakaga ega bo'lib, o'z bizneslarini tashkil etishlari, chet elda olgan kasbiy ko'nikmalarini boshqalarga o'tkazishlari mumkin. Shunday qilib, mamlakat go'yo "boyitilgan" mehnat resurslarini oladi. Faqat qaytib kelganlarning tadbirkorlik sohasida o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, yangi ish o'rinlari yaratishi uchun qulay iqtisodiy-ijtimoiy sharoitlar yaratish zarur. Shu bilan birga, kam rivojlangan mamlakatlardan yuqori malakali mutaxassislar va olimlarning chiqib ketishi ularning iqtisodiyotini yanada zaiflashtiradi, rivojlanishini sekinlashtiradi, lekin qabul qiluvchi davlatlarning mavqeini mustahkamlaydi. Bu yanada qutblanishga olib keladi, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi farqni kengaytiradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, migratsiya jamiyat uchun ham, migrantlar uchun ham ijobiy ijtimoiy-iqtisodiy natijalar berishi mumkin. Mamlakatlar ushbu imtiyozlardan foydalanishlari uchun ularning siyosati va amaliyoti muhojirlar va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishi, shu bilan birga davlat hududidagi shaxslarning inson huquqlarini hech qanday kamsitishsiz hurmat qiladigan, himoya qiladigan va bajaradigan xalqaro standartlarga rioya qilishi kerak.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar.

1. WORLD MIGRATION REPORT 2022.
2. World Bank, 2020.

3. Raxmatullayeva F.M., Abdulloyev A.J., Giyazova N.B., Narzullayeva G.S. "Tashqi iqtisodiy faoliyat va raqobat menejmenti". O'quv qo'llanma, I qism "Durdona" nashriyoti, Buxoro- 2021.
4. Zipf G. *The (P1P2 / D) hypothesis: on the intercity movement of persons* // *American Sociological Review*. 1946. № 11. P. 677–686.
5. Lee E. *A Theory of Migration* // *Demography*. 1966. № 3. P. 47–57
6. Harris J., Todaro M. *Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis* // *The American Economic Review*. 1970. № 60. P. 126–142.
7. Stouffer S. *Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance* // *American Sociological Review*. 1940. № 5. P. 845–867
8. Lewis W.A. *The Theory of Economic Growth*. — N.Y., 1959. — P. 402.
9. Sassen S. *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. New York : Cambridge University Press. 1988. P. 240.
10. Castles S., Miller M. *The age of migration: international population movements in the modern world*. London : Macmillan. 1993. 306 p.
11. *Mental health needs of migrants and displaced persons must be part of COVID-19 response*. Press release, 15 May, 2020. Available at www.iom.int/news/mental-health-needs-migrants-anddisplaced-persons-must-be-part-covid-19-response.
12. *Populations at Risk: Implications of COVID-19 for Hunger, Migration and Displacement*. Geneva and Rome. Available at www.iom.int/sites/default/files/populations_at_risk_-_implications_of_covid-19_for_hunger_migration_and_displacement.pdf.
13. *2020 Remittances surge 31pc to \$7.14bn*. Dawn, 13 October. Available at www.dawn.com/news/1584760.